

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (2): 836/859

**Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve
Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi**

A Political Assessment of the Characters of Pericles, Socrates and
Cleon in Aristophanes' Comedies

Deniz KUNDAKÇI

**Dr. Öğr. Ü., Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü**

**Asst. Prof., Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences
Faculty**

dkundakci@kastamonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7331-5682

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 28.09.2018
Kabul Tarihi / Accepted	: 04.04.2019
Yayın Tarihi / Published	: 08.06.2019
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: KUNDAKÇI, D. (2019). Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (2), 836-859. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/44987/465062>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi

Öz

Kökleri Atina kent devletine dayanan demokrasi tecrübesinin en önemli hediyelerinden birisi de hiç şüphesiz eski komedyalardır. Komedyaya geleneği içinde demokrasi rejimine şüpheyle yaklaşan ve bu şüphelerini sıklıkla oyunlarında yansıtmaya çalışan Aristophanes'in yeri oldukça önemlidir. Aristophanes'in oyunlarda göze çarpan bir unsur da Atina demokrasisiyle özdeşleşmiş politik lider ve düşünürlerin tek yönlü ve abartılı bir şekilde ele alınıp, oyunun kötü karakterleri olarak sunulmasıdır. Aristophanes oyunları, Atina demokratik ideali ile özdeşleşen Perikles ve Kleon gibi iki önemli lidere, kavramsal düşünme ve değer öğretilerinin temelini atan Sokrates'e sataşmalar ve hatta sövgülerle doludur. Bu makalede ele alınan temel mesele, Aristophanes'in oyunlarında Perikles, Sokrates ve Kleon karakterlerini nasıl işlemiş olduğu ve bu karakterler üzerinden Atina politik yaşantısı hakkında ne tür yorumlar yapabileceğimiz soruları üzerine gelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aristophanes, Perikles, Sokrates, Kleon, Atina Demokrasisi.

Political Assessment of the Characters of Pericles, Socrates and Cleon in Aristophanes' Comedies

Abstract

One of the most important gifts of the experience of democracy, which dates back to the city-state of Athens, is undoubtedly the old comedies. Aristophanes has a very important place in the tradition of comedy with his skepticism toward the democracy regime which he often reflected on his plays. One of the remarkable factors in Aristophanes' plays is that the political leaders and philosophers identified with the Athens democracy are embraced in a one-sided and exaggerated manner and presented as villain characters of the plays. The Aristophanes plays are full of teasings and even swearings to two major leaders, Pericles and Cleon, who are identified with the Athens democratic ideal, and to Socrates, who laid the foundations of conceptual thinking and value doctrines. The main issue addressed in this article is the question how Aristophanes handles the characters of Pericles, Socrates and Cleon in his plays and what kind of interpretations we can make about the political life of Athens on the basis of these characters.

Keywords: Aristophanes, Pericles, Socrates, Cleon, Athens Democracy.

Giriş

Aristophanes'in oyunları, kendi öznel perspektifini yansıtan, bu nedenden ötürü tek yönlü, zaman zaman abartılı; fakat her koşulda fazlasıyla politiktir. Bu çalışma Perikles, Kleon ve Sokrates özelinde de olsa, bu politik tarzın sınırlarını sorgulamaya yönelik mütevazı bir teşebbüstür. Aristophanes'in başını çektiği ve eski komedyalar olarak adlandırılan teatral gelenek, konusu Atina kent devletinin gündelik olay ve gelişmelerinden etkilenerek kaleme alınan politikleştirilmiş bir hiciv türü olarak değerlendirilebilir. Genel kanı, onun komedyalarında politik önderler ve düşünürler hakkında dillendirilen iddiaların çoğunlukla gerçeklikten kopuk ve fantastik bir biçimde ele alındığı yönündedir (Storey, 1998: 86-86).

Eski komedyanın temel meselesi güncel ve gündelik olaylardır. Bu itibarla, Aristophanes'in oyunlarına dönemin gerçekliğini yansıtan savaş, barış ve kentler arası siyasi mücadele gibi konuların yansımış olması da son derece doğal bir sonuçtur (Forrest, 1963: 3). Muhtemelen böylesine ciddi konuların işlenmiş olması nedeniyle eski komedyalar metinleri ünlü şair Plutarkhos tarafından, akşam yemeği esnasında veya rahatlamak için okumaya pek de uygun bulunmamış; çoğunlukla başvurduğu kişisel ima ve göndermeleri anlamak için ekseriyetle bir yorumcu gerektiren edebi bir tür olarak da değerlendirilmiştir (Hose, 1940: 88).

Bu edebi türün en belirgin örneklerini ortaya koyan Aristophanes; Perikles ve Kleon gibi Atina kent devletinin önde gelen politikacılarına ve sofist gelenek içerisinde değerlendirdiği Sokrates gibi düşünürlere oyunlarında acımasızca saldırmaktan hiç çekinmemiştir (Hose, 1940: 88). Aristophanes'in komedyaları Atina toplumsal, entelektüel ve politik yaşantısı hakkında önemli ve eşsiz bilgiler sunması nedeniyle adı geçen tarihi karakterler konusunda belirli bir perspektif sunabilir. Bu açıdan Aristophanes'in komedyaları tarihi şahsiyetlere ışık tutan birer başvuru kaynağı olarak da değerlendirilebilir. Fakat eski komedyanın seyirci üzerindeki etkisini arttırabilmek için olanaksız bir hikâyeyi, yarattığı fantezi dünyasında derinlemesine işleyerek; gerçeği abartılı bir örgü ağına dönüştürebildiğinden de bahsedilmektedir (van Steen, 1994: 215). Bu nedenle oyunlarda ele alınan karakterler hakkındaki abartılı yorumların mutlak bir gerçekmiş gibi değerlendirilmesi de hatalı olabilir. Dolayısıyla Atina demokratik kültürü içerisinde özgün yerleri bulunan, Perikles, Kleon ve Sokrates gibi, hayati derecede önemli toplumsal figürlerin, genel kabul görmüş Antikçağ metinlerden farklı olarak Aristophanes'in komedyalarında genellikle daha öznel ve tek yönlü bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Bu durumun Aristophanes'in eleştirel tutumundan kaynaklandığı değerlendirilmesi yapılırsa bile, oyunlardaki karakterlerin son derece "politik" bir söylemin malzemesi haline getirildiği de iddia edilebilir.

1. Perikles

Atinalı ünlü komutan ve devlet adamı Perikles (M.Ö. 494-429) denildiği zaman, özellikle Thucydides'in *Peloponnesos Savaşı*'ni konu edinen başyapıtında betimlediği tarihsel bir lider imgelemi akıllara gelir. Bu eserde ele alındığı şekliyle Perikles, kendisini kamusal ortaklık düşüncesine adanmış, azınlığın değil de çoğunluğun çıkarlarını gözetken bir rejimi hararetle savunan ve radikal demokratik bir hülyanın asırlar öncesinden çağımıza seslenen idealize edilmiş bir resmi gibidir. Aslına bakılırsa Thucydides'in eserini kaleme alırken paylaştığı temel gaye, Perikles'den çok, Atina kent devletinin Sparta ile yirmi yedi yıl gibi çok uzun bir süre devam eden tarihi bir savaşın yıkıcı etkilerini tüm çıplaklığıyla betimlemektir. Bu beisle Thucydides, savaşın hemen başında Atina idaresini elinde bulunduran Perikles'in, savaşta yitirilen askerleri anmak için düzenlenen cenaze töreninde dile getirdiği ve bugün *Cenaze Söylevi* olarak da anılan konuşmasına da yer vermiştir. Bu söylev bir yandan Atina politik yapısının özelliklerini sunması, diğer yandan da Perikles'in nasıl bir politik lider olduğunu ortaya koyması açısından kritik bir değer taşır. Perikles bu söylevden hareketle, kentlerine yerleşmek isteyen yabancılara (*métoikos*) bile derin bir hoşgörü gösterildiğine değinen (Thuk. II.XXXVII)¹, öksüz çocuklara yapılan bakım hizmetlerini anlatan, sağlık ve kamu harcamalarından şeffaf bir şekilde uzun uzadıya bahseden ve bu yönüyle Atina rejiminin özgün ve tarihsel konumunu detaylı bir şekilde ortaya koyan bir önder .itipolojisi çizer (Thuk. II.XXXIV-II.XXXIX). Thucydides Sparta savaşını ele aldığı başyapıtında, Perikles'in ölümünden sonra idareyi ele alan liderleri, Perikles'in mirasına sahip çıkamamakla suçlayarak, Atina'nın kötüye gidişindeki en önemli unsurlardan birinin de Perikles sonrası alınan yanlış politik kararlar olduğunu ifade eder. Thucydides'in sadece Perikles sonrası liderler hakkındaki olumsuz düşünceleri bile, Perikles'in karizmatik bir lider² statüsüne yükselmesine iyiden iyiye katkı sunmuştur³.

Öte yandan ünlü komedyacı Aristophanes'in eserlerinde karakterize edilen Perikles figürü, Thucydides'in betimlemelerinin veya ilerleyen yıllarda Perikles biyografisini yazacak olan Plutarkhos'un anlatımlarının

¹ Perikles söylevinde, Sparta'ya yerleşmek isteyen yabancıların memurlar tarafından *kensasia* adı verilen bir denetlemeye tabi tutulmasına karşılık, Atina kent devletinde bu tarz bir soruşturmaya ihtiyaç duyulmadığından ve kentte herkesin yaşamasına müsaade edilen toplumsal bir çeşitliliğin var olduğundan bahsetmeye çalışır. Bu tarz uygulamaların Atina'ya has ve onun özgün konumunu vurgulamak için ele alındığı düşünülebilir.

² Klasik sosyolojinin kurucularından Max Weber, sosyo-politik bir kategori olarak "karizma" kavramından bahsederken, bireylerde kendini adamanın ve güvenin en doğal ütöpik ilkelerini yaratan liderlik mekanizması içerisinde Perikles'e de örnek olarak yer verir Bkz. (Max Weber, 1978: 266-271, 1451).

³ Bu yaklaşımın benzeri bugün çağdaş yorumcular tarafından da dillendirilmektedir. Söz gelimi ünlü Politik Bilimci ve demokrasi kuramcısı Leslie Lipson'a (1964) göre, Atina Perikles'in ölümünden sonra "hiçbir zaman gerek soy gerekse nitelik açısından bir aristokrat olan bu devlet adamının siyasal dehasını demokrasi mücadelesine adadığı yıllarda olduğu kadar büyük olamamıştır." Bkz. (25-26).

tam aksine; bir tür despot, laf ebesi ve hatta bir savaş çığırkanı olarak karşımıza çıkar. Bu ifadeler *Cenaze Söylevi*'ndeki görkemli konuşmasıyla tanınan Perikles'in ciddi devlet adamı imgelemine gölge düşürecek tarzda oldukça ağır yakıştırmalardır.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, Aristophanes'in çeşitli oyunlarında ele aldığı Perikles eleştirileri iki ana başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki, Yunan dünyası içinde büyük bir kırılmaya yol açacak olan Peloponnesos Savaşı'nın müsebbibi olarak Perikles'in hedef olarak gösterilmesidir. Diğer bir eleştiri de, Perikles döneminde yurttaşlık haklarını yerine getirenlere yapılan ücret ödemeleri ve bunun demokratik rejimin işleminde yol açtığı sorunlar olarak özetlenebilir. Sırasıyla bu eleştiriler ele alınmaya çalışılrsa:

1.1. Peloponnesos Savaşı

M.Ö. 5. yüzyılda bölünmüş Yunan kent devletleri, Perslerle yürütülen savaşlar boyunca düşmanları karşısında güçlü bir birliktelik yakalayabilmiş olmalarına karşılık; savaş sonrası Pers-karşıtı koalisyon içindeki kent devletleri arasındaki eşit statü zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır. Atina diğer kent devletleri arasında üstünlüğünü giderek hissettirmeye başlamıştır. Atina'nın Yunan dünyası içinde üstünlük kazanmasından en fazla rahatsızlık duyan da eski müttefiki Sparta kent devleti olmuştur (Thuk. I.XXIII, I.XCIII). Bunun doğal bir sonucu olarak Yunan dünyası, iktidar mücadelesi halindeki iki kent devleti öncülüğünde o tarihe kadar emsali görülmemiş en kanlı savaşa şahit olmuş ve Yunanlılar arasında büyük bir bölünme yaşanmıştır. Neredeyse çeyrek asırdan fazla devam edecek olan savaşın yıkıcı etkileri ve toplumsal ve entelektüel tahribatın yansımaları Aristophanes'in komedyalarında oldukça çarpıcı bir şekilde işlenmiştir. Aristophanes'in savaşı konu edinen tüm eserlerinde onun yarattığı yıkıma dikkat çekmenin yanı sıra, savaşın başlamasının tüm sorumluluğunu abartılı bir üslupla da olsa, Perikles'in omuzlarına yüklemekten geri durmadığı görülmektedir. Söz gelimi onun *Kömürcüler (Acharnians)* adlı oyunu, Sparta ile Atina arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın başlamasının ne kadar büyük bir hata olduğunu dile getirip, savaşın çıkış sebeplerini tümüyle Perikles'e bağladığı ilgi çekici komedyalarından bir tanesidir.

Aristophanes oyunun hemen başında Perikles yönetimini alaycı bir tavırla yermeden hemen önce, kendisi hakkında yapılabilecek "Sparta yanlısı" ya da "Atina'ya ihanet ediyor" tarzındaki muhtemel tüm suçlamaları bertaraf etmek istercesine, Sparta'dan ne kadar nefret ettiğini ifade ederek söze başlar. Bu yolla Atina'ya değil; ama sadece bazı politikacıların aldıkları kararlara karşı olduğunu seyircisiyle paylaşır (Forrest, 1963: 1). Aristophanes, Atina'ya sırtını dönmüş bir "vatan haini" olarak yaftalanmak yerine; bir idari rejim olan demokrasiye şüpheyle yaklaşan "seçkin bir Atinalı muhalif" olarak adlandırılmayı tercih edercesine sözlerine başlar:

Şunu söyleyeyim ki önce,

Lakedemonyalılardan (Spartalılarından) nefret ederim ben de,

Dilerim Poseidon bir deprem yollasın,

Yerle bir olsun bütün evleri...

Orası öyle ama biz bize arkadaşça konuşursak,

Yalnız Lakedemonyalılar nedeniyle mi?

Bütün bu başımıza gelenler? (Aristoph. Akh: 510-515)

Aristophanes seyircisi ile kendisi arasındaki mesafeyi sınırlayan ve onlarla aynı safta olduğunun mesajını veren bir girişin hemen ardından üstü örtük bir şekilde Perikles hakkındaki oldukça kışkırtıcı ifadelerle söze devam eder:

Bütün yurttaşlarımı suçluyor değilim,

Ama aramızda öyleleri var ki,

Öyle aşağılık, öyle yüzsüz, namussuz,

Öyle alçakları, hainleri var ki,

Onlar yüzünden çıkmaza girdi

Megaralılarla alışverişimiz...(Aristoph. Akh: 518-522).

Yukarıdaki pasajdan, Aristophanes'in bir yandan üstü örtük bir şekilde Perikles'i kastederek "alçak" ve "namussuz" gibi oldukça ağır ithamlarda bulunurken, diğer yandan da savaşa bahane olarak Atina tarafından çıkartılan ve başka bir Yunan kent devleti Megara ile tüm ticari ilişkileri askıya alan [M.Ö. 433/32 tarihli] kararnameye atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Gerçekte Perikles'in gayretleriyle çıkarılmış bu kararnameye göre, Atina egemenliğindeki tüm kent devletlerinin limanları, Megara mallarının ticaretine tamamıyla kapatılacaktır. Şüphesiz bu ticari ilişkinin ortadan kaldırılmasının çok çeşitli tarihsel ve politik sebepleri mevcuttur⁴. Ancak Aristophanes, Atina ile Sparta'yı karşı karşıya getirip, Peloponnesos Savaşı'na kadar gelişecek olan süreçte, Yunan dünyası içindeki "kardeş kavgası"nı biraz da alaycı ve absürt bir şekilde, Perikles'in Miletli eşi Aspasia'nın konağındaki iki kadının Megaralılarca kaçırılması olayıyla birbirine bağlar. Savaş, Periklesin karısı Aspasia'nın kişiliğinde öznel ve mahrem bir probleme indirgenir.

Aslına bakılırsa Antikçağ seyircisi bütün büyük tarihsel gerilimlerin ilk kıvılcımlarının kadınlar tarafından çakılmasına daha önceki edebi örneklerden oldukça alışkındır. Söz gelimi Yunanlılar; Homeros'un Truva savaşının çıkışının Truva prensi Paris'in, Helen'i kaçırmaya ya da Herodot'un Persler ve Yunanlılar arasındaki savaşı Fenikeliler ve Giritlilerin Pers kralının kızını kaçırmalarıyla ilişkilendirmesine (Hdt. 1.1-1.5.), en azından mitolojik ve şiirsel birer sebep olarak düşünülse bile, aşınadılar. Buradan hareketle Aristophanes'in de Homeros ve Herodot gibi selefleri

⁴ Megaralılara yöneltilen suçlama, kutsal toprağı diledikleri gibi işletmeleri ve kaçak köleleri ülkelerine kabul ettikleridir (Thuk. I.CXXXVII).

gibi, Peloponnesos Savaşı'nı biraz parodileştirip benzer bir ilgi kurmaya ve Yunanlılar arasındaki savaşı Perikles'in eşi üzerinden ilişkilendirerek benzer geleneği temsil etmeye çaba sarf ettiği düşünülebilir (Tracy, 2009: 98,99). Anlaşılan o ki, devlet adamlarının mahremiyetlerinin politika malzemesi yapılmasının çok derin tarihsel kökleri Perikles dönemine kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda Aristophanes, diğer tüm Perikles muhalifleri gibi, karısı Aspasia'nın Atinalıları savaşa sokmak için Perikles'i kışkırttığı iddiasına inanmış ve onu şehvet düşkününü bir kişi olarak resmetme eğilimi göstermiştir (Sina, 2011: 176-177).⁵ Perikles'in eşi "Aspasia"nın, adının Yunanca'da "memnuniyetle karşılanan" anlamına gelmesi de; Aristophanes tarafından kinayeli ve biraz da nahoş bir şekilde kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre, savaş konusundaki politik kararlarının arkasındaki Perikles, eşiyle ilgili kişisel bir husumeti fazlasıyla abartmış ve böylesine büyük etkileri olacak bir savaş da sadece kişisel nedenlerle ilişkilendirilmiştir (Tracy, 2009: 97). Nihayetinde tüm bu dedikodular yaşadığı dönemde Perikles'i, karısının sözüyle hareket eden bir devlet adamı olarak yansıtarak, itibarsızlaştırmaya neden olmuş olabilir.

Olayın tekrar tarihi gelişimine geri dönecek olursa, Atina ile Megara arasındaki söz konusu gerilim yaşanırken Spartalılar da, Atina'nın hakkında kararname yayınladıkları ve tüm ticari ilişkilerini askıya aldığı Megaralılara arka çıkmışlardır. Bunun üzerine Sparta ile Atina arasındaki kaçınılmaz olmuştur. Hatta Sparta elçileri, Megaralılar hakkında çıkarılan yasanın geri alınması konusunda Atina meclisine teklif götürmeye bile kalkışmışlardır. Aristophanes'e göre söz konusu teklifin reddedilmesi, Atina'nın, Yunan dünyasını yerle bir edecek savaşa sürüklenmesinin bir başka sebebidir ve tüm sorumluluk yine Perikles'e aittir⁶. Aristophanes Perikles'i bu kez sadece "kadın" peşinde koşan ve zevk düşkününü bir lider olarak eleştirmenin ötesinde, yaptığı yanlıştan dönmeyen "kibirli" ve "muhteris" bir karakter olarak da işleyecektir.

Aristophanes oyunlarında Perikles kimi zaman Zeus'a benzetilerek de karikatürize edilir. Aristophanes Perikles'e atfen yaptığı "Olymposlu"

⁵ Öte yandan herkes Aspasia hakkında olumsuz düşünceler ortaya koymaz. Söz gelimi, Sokrates'in Aspasia hakkında olumlu addedilecek ifadeler yer verdiği düşünülebilir. Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar* adlı eserinde, Sokrates'in arkadaşı Kritobulos ile sohbet ederken Aspasia hakkında nasıl onaylayıcı bir ifade kullandığına yer verir. Buna göre, Sokrates, Kritobulos'a, çiftler arasında aracılık yapan kadınlar, çiftler hakkında iyi şeyleri gerçeğe uygun söylerlerse insanları evlilik bağıyla birleştirmede başarılı olurlarken; doğru olmayan şeyler hakkında övgü dolu sözler ederlerse, bu kez gerçekler ortaya çıkınca çiftler hem birbirlerinden; hem de aracı kadından nefret ederler, diye öğüt verir. Bu bilgiyi Aspasia'dan öğrendiğini ifade eden Sokrates, kendisinin de doğru bulduğunu ve bu görüşleri benimsediğini dile getirir (Ksen. *Mem.*: II.VI.36). Yine Plutarkhos, Sokrates'in öğrencilerini de alarak onunla sohbet etmek üzere zaman zaman ziyarete gittiğini belirtir, (Plut. *Perikl & Fab.*: XXIV.XXIV).

⁶ Perikles teklifi reddetmesinin gerekçesi olarak, Atinalıların Spartalılardan korktukları şeklinde bir dedikodunun çıkabileceği ihtimalini gösterir. Bu nedenle Sparta'nın Atina'ya karşı daha cüretkâr tavırlar sergileyebileceği endişesini paylaşır. Perikles bir bakıma artık savaşın kaçınılmaz olduğu inancındadır, bkz. (Thuk. I.CXL.XXII).

yakıştırmayla, onu gerektiğinde “gökleri gümbürdetip, şimşekler çakan”⁷ Tanrısal bir figür olarak ele alıp, iyice alay konusu haline getirmeye çalışır. Öte yandan Plutarkhos’a göre Perikles, sadece Aristophanes tarafından değil; onun dışındaki bazı komedyacı şairleri tarafından da, çeşitli şekillerde dalga konusu yapılmıştır. Yalnız mahrem yaşantısıyla değil, fiziksel görünüşü nedeniyle de sataşmalara maruz kalan Perikles’e, kafasının biraz orantısız ve büyük olması nedeniyle, “soğan-kafa” (*skhinokefalos*) yakıştırmaları bile yapılabilmektedir (Plut. *Per & Fab*: III.XVI).

Aristophanes oyunlarında savaşla birlikte ortaya çıkan çok çeşitli toplumsal problemlere de değinmeden edemez. Bu bağlamda üstünde durduğu en ciddi problem, savaş bahanesiyle bazı grupların kamu kaynaklarından yapılan askeri harcamalarla zenginleşmeleri ve haksız yere itibar kazanmış olmalarıdır. Savaş için uygun yaş ve güçteki erkeklerin kamu bütçesinden beslenmesi ve silahlanması için şüphesiz çok yüklü miktarda harcamalar yapılmış olabilir ve reel politik gelişmeler hesaba katıldığında bu harcamalar kısmen göz ardı edilebilir (Plut. *Per & Fab*: XII.XLVI). Ancak savaşın olağan harcamalarının ötesinde, Aristophanes mevcut durumdan haksız kazanç elde eden kişiler olduğundan da sıklıkla yakınır:

Fakat bir de şuradaki sahtekâr sürüsüne bak! Hepsi nasıl da köşeyi dönmüş baksana!

Tapmak hırsızları, politikacılar, muhbirler ve hilekârlar hepsi de inanılmaz zengin ve refah sahibi olmuşlar! (Aristoph. Plut: 25-30)

Aristophanes’in gözünde savaşın pratik etkisi içerdeki politikacı ve askerlere hem de müsrif bir şekilde diğer herkesin zararına yüklü para yardımları yapmak şeklinde olmuştur (Olson, 1991: 202). Savaş, zenginleşenleri suçlamak için Aristophanes’in seçtiği ideal ve etkili bir hedef olarak görülebilir. Hatta diğer kent veya devletlere gönderilen elçilerin zevk dolu yaşamları Aristophanes tarafından nükteli bir şekilde eleştiri malzemesi olur:

Baş Elçi: *Açıkça kötü günler geçirmedik...*

Konforlu barmaklarda sırt üstü uzanıp yatmaktan

Ölüyorduk az daha...

Dikaiopolis: *Demek biz keyif içinde yaşıyorduk*

Savaşta şiperlerde çamurlarda yatarken

Elçi: *Davet edildiğimiz şölenlerde*

Altın ve kristal kâselerde

⁷ Yine Plutarkhos’a göre, Perikles dinleyicilerine söylev verirken dilinde korku verici bir gök gürültüsü duyulmuş. Bu nedenle komedyacı şairleri kendisinin Tanrısal (!) yönüyle dalga geçmek için değil de; konuşma biçiminden dolayı Perikles’e “Olymposlu” adını takmışlardır, bkz. (Plut. *Per & Fab*: VIII.XX).

Zorla tatlı şaraplar içiriyorlardı bize

Dikaio polis: *Ey Atina, ...görüyor musun?*

Elçilerin küstahça nasıl hava atıyor sana? (Aristoph. Akh: 67-77)

Aristophanes M.Ö. 421'de kaleme aldığı *Barış (Eirene)* adını taşıyan başka bir komedyada, bu kez Perikles'in kendisine sıçrayan yolsuzluk iddialarını ört bas etmek için savaşı çıkardığını iddia edecek kadar ciddi suçlamalarla gündeme gelir. Aristophanes burada *Peloponnesos Savaşı'nın* aslında küçük bir azınlığın kişisel çıkarlarına yönelik bir tercih olduğunu farklı bir şekilde iddia edecektir (Olson, 1991: 203):

Zorunda kaldığı, Phidias (Fidias) skandalıyla başladı bu.

Derken başınızdaki Perikles'i de

Aynı şekilde sizin tabiatımızın ve

Yırtıcı huyunuzun korkusu sardı.

O da, kendini sıyırmak için topyekûn savaş çağrısı çıkardı.

İlk kıvılcım, komşumuz Megara'ya

Verilen ültimatomla düştü ilinize. (Aristoph. Eir: 605-09)

Aslında olayın tarihi seyri Plutarkhos'a göre şu şekilde gerçekleşir: Phidias adındaki bir mimar, Atina'daki *Parthenon* tapınağının içindeki Athena heykelini yaparken bazı değerli madenleri çalmakla suçlanmış ve olay Phidias'ın dostu olduğu ve onu Atina'daki tüm yapıtların genel yönetmeni olarak atadığı için Perikles'e kadar uzamıştır (Plut. *Per. & Fab:* XV). Anlaşıldığı üzere Aristophanes'e göre, Perikles kendisi hakkındaki ciddi dolandırıcılık ithamlarından kurtulmak ve tepkileri yatıştırmak için savaş çığırıklığı yapmış ve Megaralılar ile ticareti askıya alan kararnameyi ile Phidias'ın yolsuzluğu iddiasıyla ilişkilendirmiştir (Dorey, 1956: 137)⁸. Gerçekte Phidias hakkında herhangi bir hile suçlaması kanıtlanamasa da; Perikles düşmanlarının onu yıpratmak için hakkında attıkları iftira ya da en azından bir derin kuşku yaratmak niyetiyle ortaya konulan bu iddialar gündeme yaratmayı başarabilmiştir (Plut. *Per & Fab:* XXXI.XLIV). Bu bağlamda Aristophanes'in aslında kanıtlanamamış bazı öznel suçlamaları, savaşın ortaya çıkışındaki nedensellik zincirinin merkezine yerleştirerek, tek ve biricik neden statüsüne indirgediği söylenebilir. Suçlamaların muhatabı Perikles; savaşı, arkasında kişisel yozlaşmanın olduğu birtakım suçları perdelemekle itham edilmiştir⁹.

⁸ Tracy'e göre, Phidias hakkındaki suçlamalar 437 tarihli olmasına karşılık; kararname bundan beş yıl sonra, yani 432'de yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla Aristophanes'in kurduğu ilişki zorlama olarak değerlendirilebilir (2009: 102-103).

⁹ Plutarkhos'a göre, Perikles şehrin imarı konusunda Phidias'a olağanüstü yetkiler verdiği için bu durum diğer mimar ve sanatçıların tepkisini çekmiş, onlar da kıskanç tavırlar sergilemişlerdir. Duydukları nefretten ötürü Phidias'ın yakınındaki Menon adındaki birini onun aleyhine ifade vermeye zorlamışlar ve sonunda Phidias hapse girmiş ve burada ölmüştür.

Diğer taraftan Aristophanes, hedef tahtasına oturttuğu Perikles'i savaşın yarattığı birtakım sorunları oyunlarında dramatize ederek dolaylı olarak suçlamaktan da geri durmaz. Aristophanes oyunlarında Megara halkı Perikles'in çıkardığı yasalar nedeniyle ticaret yapması engellenen ve sırf bu sebeple yoksulluk içinde yaşamak zorunda bırakılan mağdur bir halk olarak betimlenir. Söz gelimi, açlıktan iki kız çocuğunu pazarda satışa çıkaran Megaralı bir ticaret erbabının düştüğü durumun konu alındığı pasaj bunun en çarpıcı örneğidir. Sahne, Megaralı tacirin yıllar boyu rahatlıkla ticaret yapıp, bol paralar kazandığı Atina çarşısına gelişiyle başlar:

Megaralı: *Selam sana Athena çarşısı,*

Megaralıların sevgilisi... (Aristoph. Akh: 729)

Megaralı sonra da kızlarına doğru döner ve onlara kararlarını sorar:

Megaralı: *Yaklaşın mutsuz bir babanın bahtsız yavruları*

Gelin çıkın şuraya da

Dinleyin yavrularım beni şimdi aç karnınızla:

Satılmayı mı tercih edersiz yoksa açlıktan ölmeyi mi?

Kızlar: *Satılmak, satılmayı tercih ederiz! (Aristoph. Akh: 31-34)*

Nihayet sonunda Megaralı tacir, kızları için pazarlık yaptığı Atinalı'ya niye başka bir ürünü değil de kızlarını satmak zorunda olduğunun ipuçlarını verir, çünkü elinde satacak başka bir şeyi kalmamıştır:

Dikaiopolis: *...Buğdayın fiyatı ne?*

Megaralı: *Buğdayın fiyatı göklere çıktı*

Tıpkı tanrılar gibi.

Dikaiopolis: *Tuz getirdin mi pekiyi?*

Megaralı: *Tuz ne gezer bizde! Biraktınız mı?...*

Dikaiopolis: *Ne istiyorsun bu yavrulara söyle.*

Megaralı: *Bana biri için bir bağ sarımsak,*

Diğeri için de dört kilo tuz.

Dikaiopolis: *Aldım onları bekle beni biraz burada (Aristoph. Akh: 760-763; 813-15).*

İşin ilginç yanı Aristophanes özellikle *Kömürcüler* oyununun ana karakteri Dikaiopolis'i, Atina'nın o tarihlerde resmi düşmanları olan Megaralı, Spartalı ve Boitahlılar ile mal alış-verişi yaparak evrensel barışı destekleyen

Plutarkhos'a göre, ortaya atılan iddialar, Phidias'a duyulan kıskançlık ile Perikles rakiplerinin bir oyunudur. Plutarkhos'a göre bu gerçek, ihbarcı Menon'un daha sonra vergiden muaf tutulup, generaller tarafından korunup kollanmasından anlaşılabilir. Plutarkhos'a göre, tüm iddiaların aksine Perikles'in başarısı ve uzun yıllar süren iktidarı, onun dürüstlüğüne ve bu dürüstlüğün halk nezdinde yarattığı derin güvene dayanmasıdır, bkz. (Plut. *Per. & Fab*: XV.XLVII, XVI.XXVII, XXXLXXXVII).

toplumsal bir figür olarak ortaya çıkarır¹⁰. Burada savaşın ayrıştırdığı Yunan dünyasını, Perikles'in yasaklarına rağmen, ticaretin ortak paylaşımıyla birleştirip aşmaya gayret eden komik bir kahraman sembolize edilir. Gerçeğin fantastik bir şekilde ele alındığı bölümler de burada sembolize edilir.

Öte yandan maruz kaldığı yoksul yaşamdan ötürü kızlarını satışa çıkaran Megaralı karakteri üzerinden, bu noktada Atina'ya ilişkin başka bir tartışmaya girmek de mümkündür. Atina'da Solon (M.Ö. 640-558) liderliğinde uzun yıllar önce "borçlanma nedeniyle köleleştirme" ya da "borç esareti" sistemi yasalarla ortadan kaldırılmıştır (Aristot. *Ath. Pol.*: 9.1). Ancak Megaralı ticaret erbabının kızlarını pazarlık konusu yapması, "borç esareti" sisteminin oyunun oynandığı tarihte (M.Ö. 425) Yunan dünyasında hala uygulanıp uygulanmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Sistemin temelinde, bir borçlunun kendisi ya da kendi kontrolündeki üçüncü bir kişiyi, kişisel borçlarını ödeyememesi durumunda, rehin olarak vermesi, yani gönüllü olarak köleleştirilmesi anlayışı bulunmaktadır (Ste. Croix, 2013: 180). Solon, Atina idaresini elinde bulundurduğu dönemde devlete ya da kişilere olan tüm borçların bir yasayla (*seisachteia*) bağışladığını ilan ederek, borç nedeniyle kişilerin bedenlerinin rehin olarak alınması uygulamasını tamamen ortadan kaldırmıştır. Şüphesiz Solon bu yasa nedeniyle özellikle soylu ve alacakları olan yurttaşların tepkisini fazlasıyla çekmiştir. Ancak ciddi bir reforma imza atarak, borçtan kaynaklanan kölelik esaretinin neden olduğu sınıflar arası toplumsal bölünmenin de önüne geçebilmiştir (Arist. *Ath. Pol.*: 8.1-11.2; Plut. *Sol. & Pop.*: XV-XVI). Öte yandan, Aristophanes'in diyaloglarından Megaralı adamın, satın alacak kişinin kölesi haline gelecek iki kızını, kendisinin borç esiri olmasını önlemek ya da ailecek hep birlikte açıktan ölmek için satılığa çıkardığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Atina'da bahsi geçen tarihlerde yasak olmasına rağmen buna benzer olaylar gerçekleşmeseydi; muhtemel ki Aristophanes de bu tarz bir diyaloga oyununda yer vermeyecekti (Ste. Croix, 2013: 13). Sadece bu örnek üzerinden Atina'nın Yunan dünyasındaki kent devletlerinden hukuken daha medeni olduğu düşünülse bile; uygulamada tarihsel kökleri olan benzer toplumsal alışkanlıkları tamamen ortadan kaldıramamış olduğu da düşünülebilir.

1.2. Yurttaşlara Yapılan Ödemeler

Aristoteles'in de ifade ettiği gibi, Atina'da yurttaş olmanın tanımlayıcı özelliklerinden birisi de genel olarak mahkemelere katılabilme, buralarda dava açabilme ya da dava edilme olasılığına sahip olabilmektir (Aristot. *Pol.*: 1275a.4.). Özellikle yine Solon dönemi reformları ile birlikte yurttaşlar herhangi bir haksızlık durumunda kendileri ya da bir başkası adına dava açabilme hakkına sahip olmuşlardır. Hatta bu hak *thetes* adı verilen ve hiçbir

¹⁰ Bu karakterin Aristophanes'in kendi görüşlerini örtük bir şekilde yansıttığı düşünülmektedir, tartışma için bkz. (van Steen, 1994: 222).

mülkiyeti ve düzenli geliri olmayan en alt toplumsal sınıflara bile tanınmış, bu sınıftakiler de meclis üyesi ve mahkemelerde jüri üyesi olarak görev yapabilmişlerdir (Plut. Sol. & Pop: XVIII.XVI)¹¹. Solon'un bu uygulamalardaki temel gayesi, tüm yurttaşlara ortak bir sorumluluk duygusu yükleyerek; birbirlerini duyumsama ve kamusal ortaklık düşüncesine katkı sunmalarına olanak vermektir.

Perikles dönemiyle birlikte, yurttaşlara mahkemelerdeki jüri üyelikleri [ya da yargıçlık hizmetleri] karşılığında ücret ödenmeye başlanmış ve zamanla iki binden daha fazla kişi bu ücret sisteminden faydalanma fırsatını bulmuştur (Demir, 2011: 42). Aristophanes'in oyunlarında, çok farklı şekillerde de olsa Perikles özelinde karşı çıktığı uygulamalardan birisi de, işte yurttaşlara hizmet karşılığında ödenen bu ücretler ve bunun yargı ve demokratik sistemde neden olduğu tahribattır. Jüri üyeliği ücretli olunca, yurttaşlık hakları Solon'un öngördüğünün aksine ortak duygudaşlık adına değil de; özellikle yoksul Atinalıların kazanç elde etmek için başvurdukları bir geçim kaynağı halini almıştır. Aristophanes'e göre sadece verilen ücret gereği yurttaşlar mahkeme kapılarında sıra bekler hale gelmişlerdir. Aristophanes oyunlarında bu durumu oldukça ilginç bir şekilde işler:

Koro: Üç can besliyorum kazancımla,

Çocuk: Baba, şayet bugün mahkemenin

kurulmasına izin verilmezse

Dürüstçe söyle bana

Yemek için gerekli paramızı nereden bulacağız?

Yargı margı olmazsa

Neyle doycak karnımız?

Koro: Aman, kapa çeneni, ağzını hayra aç:

O vakit akşam yemeğinde bir parça lokma için

Bu dünyada nerelere gideceğimi bilemem! (Aristoph. Sph: 306-315)

Perikles de, Solon gibi benzer bir duyarlılığı göstererek, özellikle düşük gelirli yurttaşların politik hayatın gerektirdiği gündelik süreçlere katılımını kolaylaştırmak ve söz gelimi tarladaki işini bıraktığı için uğrayabileceği ekonomik kaybı kısmen de olsa telafi edebilsinler diye meclis oturumlarına katılıma ücretlendirme getirmiştir. Perikles bu yolla demokrasi rejimini, sadece belirli bir azınlığın hizmetine sunmaya değil; nüfusun büyük bir bölümüne fayda sağlamaya yönelik bir sistem haline getirmeye çalışmıştır (Demir, 2001: 42). Ancak Aristophanes'in bu uygulamaları yorumlama konusundaki tutumu, demokratik rejim savunucularının tam da aksi

¹¹ Solon toplumu gelirleri ve ödedikleri vergiler açısından dört sınıfa ayırmıştı. *Thetes* dışındaki diğer sınıflar ise, büyük çiftlik sahipleri olan *pentakosiomedimnos*'lar, en az bir at besleyecek kadar geliri olan *hippadelountas*'lar ve *thetes*'lerden daha iyi durumda olan ve en az bir çift öküzü sahip *zeugitai*'lerdir, bkz. (Aristot. *Ath. Cons*: 7.3; Plut. *Sol. & Pop*: XVIII.XVI).

Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik bir Değerlendirmesi

istikamette olmuştur. Ona göre Perikles ve Kleon gibi demokrasi taraftarları, özellikle yoksul yurttaşları kendilerine bağlamak için bu tarz bir düzenleme yoluna gitmişlerdir. Esasen Aristophanes'in bu düzenlemeye tepki gösterirken dile getirdiği ifadeler, üst sınıfa mensup ve kültürel olarak seçkin bir yurttaşın Atina demokratik rejimine nasıl şüpheyle baktığını yansıtmaya açısından da ilgi çekicidir:

Sen ve herkes neden zengin değilsiniz, neden yoksul?

Bu laf ebesi demagoglar kandırıyorlar sizi...

Ne geçiyor eline üç beş kuruştan başka? ...

Yoksul kalmanı istiyorlar senin,

Niçin mi istiyorlar bak söyleyeyim sana:

Herkesi kendi avuçlarının içine alıp, onlarla oynamak için...

Halkın rahat etmesini isteselerdi, bunu başarırlardı kolayca.

(Aristoph. *Sph*: 698-709)

Mahkeme oturumlarına katılmaları nedeniyle yurttaşlara ödenen ücretler Aristophanes oyunlarındaki karakterlerin gündelik yaşamlarının bile merkezinde bulunur. Söz gelimi, *Strepsiades* adındaki bir baba, oğlunun kendisini dinlemesi için ona çocukluğunda iz bırakan bir olayı anlatır ve oğlunun sırf bu nedenle bile olsa onun kendi sözünü dinlemesini ister: "Ahh hatırlıyorum da, yaklaşık altı yaşındaydın, doğru düzgün konuşamıyordun, o zaman da ben seni dinlemiştim. Atina halk mahkemesinde görev yaptığımda kazandığım ilk parayla sana araba almıştım" (Aristoph. *Nub*: 861-864).

Atina demokratik rejiminin, yukarıda da belirtildiği gibi, sunduğu siyasi eşitlik (*isotes*) fikri, Atinalı yurttaşlara diğer kent devletlerinden farklı olarak *isonomia* (yasalar önünde eşitlik) ve *isigoria* (herkesin aklına geleni özgürce söylemeye eşit hakkı olması) gibi oldukça önemli haklar kazandırmıştı (Ste. Croix, 2013: 361). Aristophanes, bu hakların temsiliyet sistemi olmaksızın doğrudan kullanıldığı halk meclisindeki (*ekklēsia*) tartışmaları demokratik rejimin bir ayrıcalığı olarak görmek yerine; münakaşa ve istikrarsızlığın nedeni olarak görme eğilimindedir.

Atina'da garip bir meydan var

Burada insanlar dilleriyle geçinirler,

Dil alıp satarlar,

*Etrafa çamur atarlar. (Aristoph. *Orn*: 1694-1700)*

Toparlamak gerekirse Aristophanes'in genelde Atina demokrasisi özelde Perikles üzerinden komedyaalarında farklı bir perspektif çizmeye çalıştığı ve demokratik rejimin sunduğu olanakları, en azından sonuçları itibariyle çeşitli çarpıklıklar barındırdığı gerekçesiyle, eleştirmekten geri durmadığı belirtilebilir.

2. Sokrates

Aristophanes'in oyunlarına konu olan Sokrates algısı da benzer şekilde, Sokrates'in en önemli öğrencileri Platon ve Ksenophon'un eserlerinde betimlendiği şekilden oldukça uzaktır. Yaşamı boyunca en önemsiz işlerde bile kötü eylemlerde bulunmamak konusunda itina gösteren (Pl. *Apol*: 40a.4) tevekkül halindeki Sokrates¹², Aristophanes'in oyunlarında bambaşka bir kişiye dönüşmüş haldedir. Aristophanes oyunlarında yer verdiği Sokrates karakterinden bahsederken, "sofist", "atıp tutan, sarı benizli" ve "parasız serseri", "hayatında hiç yıkanmamış"¹³ gibi çeşitli olumsuz yakıştırmaları yapmaktan hiç çekinmez (Aristoph. *Orn*: 1554-62, *Nub*: 835). Başta Sokrates olmak üzere, "sofist"¹⁴ kategorisinde ele alınan herkes Aristophanes'in gözünde, "biraz para verdiği zaman tüm davaları kazanmak uğruna sana her türlü yardımı" yapabilecek tutarsız kişiler olarak tarif edilirler (Aristoph. *Nub*: 95-96). Söz gelimi Aristophanes'in *Kurbağalar* (M.Ö. 405) adlı oyununda Sokrates ve onun gibiler yurttaşlara yararı olmadığı gerekçesiyle şu şekilde eleştirilir:

Hayır, aylak aylak oturup

Boş konuşmak

Zamanını boşa harcamak

Yalnızca kaçıkların harcıdır! (Aristoph. *Ran*: 1490-2)

Felsefi tarihinde paylaşılan Sokrates hakkındaki yaygın ve olumlu düşüncelerin aksine, Aristophanes'in yarattığı "sarı benizli Sokrates" algısının merkezinde, onun M.Ö. 423'te *Büyük Dionysia* festivalinde gösterime giren *Bulutlar* adlı oyunun bulunduğunu söylemek de yanlış olmaz. Her ne kadar diğer oyunlarında da Sokrates'i yer yer alaya alan ve onu eleştiren unsurlar bulunsa da; bu oyun başlı başına Sokrates'i yermek amacıyla yazılmış bir komedyaya intibahı uyandırır. *Bulutlar*'ın Sokrates'i, laf ebeliği yapmakta oldukça usta, doğruyu yanlış; yanlışsı doğru olarak göstermeye eğilimli, toplumdan yalıtılmış ve münzevi bir şekilde öğrencileri

¹² Atinalı ünlü komutan Alkibiades'in, Sokrates hakkındaki övgüleri Sokrates betimlemelerinin en bilinenidir: "onu ne zaman dinlesem...çılgn hallere düşerim, kalbim küt küt atar ve göz yaşı döktürür bana bu adamın konuşmaları;... [onun dışında] hiç kimse kölelik zincirleri içinde yaşama öfkesini duyurmadı bana. Onu dinledikten sonra kaç kere yaşamı benim yaşadığım gibi yaşamamalı dedim, bu adamın karşısında duyduğum bir his var:...bir insandan utanma duygusu..." (Pl. *Sym*: 215e-216a-b) Sokrates, Atina'da bazıları için, moral dünyanın Solon'u olarak bile ifade edilebilmiştir ((Colaiaco, 2011: 42).

¹³ Aslına bakılırsa Sokrates'in pek sık yıkanmadığı ile ilgili Aristophanes'e ait betimlemenin, Platon'un Şölen (*Symposion*) adlı diyalogu ile birlikte okuyunca sadece komik ve abartılı bir ifade olmadığı, gerçeği yansıttığı da düşünülebilir: "...yıkanıp ısl ısl olmuş, sandaletler giyinmiş bir halde Sokrates'le karşılaştığını söyledi, ki çok nadir yapardı bu tarz şeyleri (Pl. *Sym*: 174a).

¹⁴ Sokrates, başta Aristophanes olmak üzere, hasımlarının kendisi hakkındaki sofist yakıştırmasına karşı çıkacak, bilgisini öğrencilerine para karşılığı sunmadığını ısrarla ifade edecektir (Colaiaco, 2011: 38, 42).

ile köhne bir evde yaşayan ve bulutları Tanrı olarak görebilecek kadar ilginç bir karakterdir (Erhat, 1958: 79). Aslına bakılırsa Aristophanes'in Sokrates hakkındaki olumsuz iddialarının tamamı, Sokrates mahkemede yargılanırken kendisine hasımlarının kendisine yönelttikleri suçlamaların birçoğuyla örtüşmektedir¹⁵. Öte yandan Sokrates savunmasını yaparken, Aristophanes'in oyununda ortada dolaşan karakterin kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığını, karakterin ettiği saçma sapan sözlerin kendisine mal edilmesinin aslında onu küçültmek için kullanıldığını iddia eder ve bizzat Aristophanes'in onun hakkında ortaya koyduğu çarpık Sokrates betimlemesine çok net bir şekilde karşı çıkar¹⁶. Ancak tüm çabasına karşılık Sokrates, Aristophanes'in *Bulutlar*'da resmettiği ve ona atfen yapılan olumsuz yakıştırmalardan kendisini kurtulamaz. Dolayısıyla Sokrates'in suçlu bulunması ile Aristophanes'in *Bulutlar* oyununda yer verdiği karakter ve bu karakterin yansıttığı abartılmış gerçeklik arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu ilişkiyi bazı örnekler üzerinden şu şekilde ortaya koymak mümkündür:

2.1. Tanrılar

Dikkat çekici bir diğer nokta da, Aristophanes tarafından resmedilen Sokrates karakterinin, "Zeus diye bir Tanrı'nın olmadığını iddia eden" ve gerçek Tanrıların aslında bulutlar olduğunu düşünen bir tür meczup olarak gösterimidir (Aristoph. *Nub*: 253-54, 363-65). İşin ilginç olan tarafı, Sokrates gerçekte mahkemede idamla yargılanırken tragedya ozanı Meletos, derici Anytos ve hatip Lykon da benzer şekilde Sokrates'e aynı suçlamaları yöneltmişlerdir. Gerçekte Sokrates devletin inandığı Tanrılara itibar etmediği ve bunların yerine başkalarını koyduğu gerekçesiyle suçlamaların muhatabı olmuştur. Sokrates'e Tanrılara inanmadığı bahanesiyle yöneltilen suçlamalar, Aristophanes'ten ilham alınarak yorumlanabilir¹⁷. Haliyle Sokrates söz konusu olduğunda Aristophanes'in, pek de masum olmadığını düşündürecek fazlasıyla benzerlik bulunmaktadır.

¹⁵ Platon'un Sokrates'i *Savunma*'da kendisi ile ilgili suçlamaları özetle şu şekilde ifade eder: Yer altında, gökyüzünde olup bitenleri araştırdığı; eğri [zayıf (ya da yanlış)] söylemi, doğru [ya da güçlü] olarak gösterdiği, üstüne vazife olmayan işlere burnunu soktuğu, para karşılığında öğretmenlik yaptığı, gençleri yoldan çıkaran ve doğru yoldan ayıran bir "alçak" olduğu, devletin tanrılarına inanmamakla, bunların yerine yenilerini koymaya çalıştığı... için suçludur, bkz. (Pl. *Apol*: 19b.3, 23d-e.). Ksenophon da, Sokrates'i mahkemeye verenlerin suçlamalarını benzer başlıklar altında toplamıştır bunlar: 1. Devletin inandığı tanrılara inanmamak ve başka birtakım tanrılar getirmek 2. Gençlerin ahlakını bozmak 3. Babaların zincire vurulabileceklerini iddia etmek 4. Çevresindekilere cani ve tiran ruhlu olmayı öğretmek (Ksen. *Mem*: I.I.2, I.II.49).

¹⁶ *Savunma*'da Sokrates bu durumu şu şekilde ifade eder: "Aristophanes'in komedyasında sizlerin kendi gözlerinizle gördüğünüz şeyler, etrafta Sokrates adlı dolaştırılan adam havada yürüdüğünde ısrarcı... bol bol saçma sapan sözler, tumturaklı laflar püskürtüyor." Bkz. (Pl. *Apol*: 19b.5).

¹⁷ Öte yandan Sokrates'in öğrencisi Ksenophon, Sokrates hakkında dillendirilen, onun Tanrılara inanmadığı şeklindeki suçlamaların gerçeği yansıtmadığı ısrarla savunur. Ksenophon bu ısrarını şu şekilde ifade eder: "Hep şaşmışımdır: Sokrates'i mahkemeye verenler acaba hangi delillere dayandılar da, her şeyden önce, devletin inandığı tanrılara inanmadığını nereden çıkardılar? Çünkü sık sık evinde, sık sık da kent halka açık sunaklarında kurban keserken gözler önündeydi, kehanet danıştığı da görülüyor değil" (Ksen. *Mem*: I.I.2).

2.2. Doğru-Yanlış Söylemi

Bulutlar oyununda, tıpkı bir insan gibi kendisine kişilik kazandırılan, “doğru” ve “yanlış” adlarındaki iki “yorum” çeşidi, Sokrates’in evinden çıkarlar ve aralarında ciddi bir münakaşa yaşanır. Derken aralarında bir anda fiili bir kavga başlar. Oyunda “doğru yorum”, geleneksel *gymanisumlar*’da eğitim sonucu kazanılan, klasik Yunan toplumsal yaşantısının tarihi köklerine işaret eden bir kişiliği sembolize eder. Ona karşı çıkan “ve argümanlarını kıyasıya eleştiren “yanlış yorum” ise; “gençlerin ahlakını bozan”, “agorada boş boş konuşup”, sonra da her şeyi inkâr edip düzenbazlıkla vakit geçiren bir kişi olarak betimlenir (Güngör, 2018: 133). Aslında burada “yanlış yorum” ile üstü örtük bir şekilde de olsa, kastedilen Sokrates’in de dâhil edildiği sofistlerin bizzat kendileridir. Neticede tartışmayı başvurduğu sayısız laf ebeliği ve cambazlıklarla yanlış yorum kazanır. Yenilgiye uğrayan doğru yorum ise durumu umutsuzca kabullenir ve o da Sokrates’in evinden içeri girerek bir bakıma onun galibiyetini kabul etmiş gözükür (Aristoph. *Nub*: 899-935). Bu hikâye örgüsü ile Aristophanes aslında, Sokrates özelinde tüm sofistlerin yaptıkları birtakım laf ebeklikleri ve söz sanatlarıyla yanlış sanki doğruymuş gibi göstermeye çalıştıklarının altını kararlı bir şekilde çizmeye çalışmaktadır. “Haksız [zayıf (ya da yanlış)] söylemi, doğru [ya da güçlü] olarak gösteriyor” şeklinde Sokrates’e mahkemede yöneltilen suçlamalar ile (Pl. *Apol*: 19b.3). Aristophanes’in yukarıdaki Sokrates imgelemi arasında çok yakın bir ilişki olduğu daha ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bu durumun ilginç bir rastlantıdan daha fazlası olduğu söylenebilir.

2.3. Babalara Yönelik Şiddet

Bulutlar oyununun son sahnesinde, oğlunu tartışma sanatını öğretilen diye Sokrates’in evine gönderen Strepsiades, hiç ummadığı bir durumla karşılaşır ve oğlu Feidippides tarafından ciddi şekilde tartaklanır ve hatta dövülür. Muzip oğul Feidippides, bir babanın oğlundan dayak yemesinin haklı ve güzel bir şey olduğunu çok değişik kelime oyunları ve argümanlarla babasına kanıtlamaya çalışır (Aristoph. *Nub*: 1415-44)¹⁸. Dönemin Atina yasaları ve temel ahlaki kurallarına karşı olan bu durum, Feidippides’in iddialarında biraz ironik de olsa haklı ve doğru bir eylem halini almıştır. Dolayısıyla Sokrates’e yönelik “babaların zincire vurulabilecekleri ve bunun

¹⁸ Baba Strepsiades’in oğlu Feidippides’e yönelttiği, “bir babanın kendi oğlundan dayak yemesinin haklı ve güzel bir şey olduğunu ispatlaman gerekiyor” itirazına yönelik getirdiği savunma şu diyaloglarla işlenir:

Feidippides: ...küçükken beni döver miydin?

Strepsiades: Evet, ...çünkü senin çıkarlarını düşünürdüm

Feidippides:[O halde]... benim sana özen göstermem ve çıkarlarını düşünmem doğru bir şey değil midir?

Strepsiades: ...hiçbir yerde kanunlar babalara karşı böyle davranılmasını uygun bir davranış olarak saymaz.

Feidippides:Bu kanunları yapanlar bizim gibi insanlar değiller miydi?...Şimdi de benim çocukların babalarını dövebileceklerine dair bir kanun hazırlamam uygun olmaz mı?... (Aristoph. *Nub*: 1410-1420)

yasaya aykırı olmadığı" konusunda kendisine atfen yapılan suçlamalar da (Ksen. Mem: I.II.49), yine Aristophanes'in diyaloglarından hareketle daha anlaşılır hale gelmektedir. Bütün bu anlatıların ışığında, Sokrates'in mahkûmiyet kararında Aristophanes'in de bir parmağı olduğu düşüncesi, güçlü bir iddia haline gelebilmektedir¹⁹.

3. Kleon

Perikles'in ölümünden sonra Atina idaresini eline alan Kleon da, Aristophanes'in komedyalarından payına düşeni fazlasıyla almıştır. Aristophanes'in Kleon'a yönelik eleştirilerinin merkezinde, onun *Peloponnesos Savaşı* devam ederken vermiş olduğu kararlardan birisi oldukça etkilidir. Olayın özünde, önceleri Atina ile müttefikken daha sonra Atina'nın rakibi Sparta saflarına geçen Midilli (ya da Mytilene) kent devletinde yaşayan erkeklerin tümünün, Atina'ya ihanet ettikleri gerekçesiyle öldürülmesine ve kadınların ve çocukların da köle yapılmasına dair teklif bulunmaktadır. Kleon ortaya atılan bu teklifin en güçlü savunucusudur. Ona göre Midilli kent devletine Atina'nın diğer müttefiklerinin birçoğundan daha iyi davranılmasına karşılık, onlar Atina'ya ihanet etmeyi tercih etmişlerdir. Kleon'un temel endişesi, Midilli kent devletinde yaşayanlara karşı misliyle ceza verilmemesi durumunda; diğer müttefiklerin de fırsatını bulunca Atina'nın düşmanlarını destekleyebileceği ve benzer ihanetlere onların da kalkışabilecekleri ihtimalidir. Bu nedenle Kleon Midillili erkeklere acıma, ve onlara hoşgörü gösterme gibi yaklaşımlardan vazgeçilerek, ihanet içinde olanların en ağır şekilde cezalandırılması gerektiğinin ısrarlı bir savunucusu olmuştur (Thuk. III.XL.V). Sırf bu yüzden Aristophanes, *Peloponnesos Savaşı*'nın müsebbibi olarak gördüğü Perikles'i nasıl şiddet yanlısı olduğu için eleştirdiyse; Kleon'u anarken de şiddet ve acımasızlıklarına işaret ederek onu yerden yere vurmaya amaçlar. Ancak Aristophanes oyunlarında Kleon'a karşı sadece yergilerde bulunmakta yetinmez; onu haksız kazanç peşinde koşan, kamu gelirlerini kendi şahsı üstüne geçiren bir tür suçlu olarak da karikatürize eder (Dorey, 1956: 134).

Aristophanes'in *Kömürcüler* oyununun henüz açılış sahnesi, nasıl Kleon'un 5 kese altın kustuğuna atıf yaparak başlar:

Hani o tiyatroda, [Aristophanes'in bir oyununda] Kleon'a

¹⁹ Bu noktada Sokrates'in idam edilmesinin temel sebebinin Aristophanes'in oyunu olduğu tarzında bir iddia asla savunulmamaktadır. Çünkü geçerli tek neden *Bulutlar* oyununun kendisi olsaydı, Sokrates aleyhine açılan dava, oyunun ilk kez sahnelenmesinden tam yirmi dört yıl sonrasına (M.Ö. 399'a) bırakılmazdı. Fakat Aristophanes'in popüler temalardan ustaca yararlanıp, yurttaşlar üzerinde olumsuz bir Sokrates imgesi inşa etmesi; Platon'un, Sokrates idamının sorumluluğunu kısmen Aristophanes'e bağlamasına da sebep olmuştur. Tartışma için bkz. (Finley, 1973: 95-96). Ayrıca Ste. Croix de, Aristophanes'in mesajını ne kadar komik bir şekilde verirse, izleyicinin zihninde o kadar derin bir imge bıraktığını belirtip, aslında Sokrates'e yönelik suçlamalar söz konusu olduğunda son derece ciddi ve maksatlı olduğunu ima eder (1996: 44,63). Hatta 19. yüzyıl şairlerinden Alphonse Lamartine Aristophanes'den bahsederken, durumun ciddiyetine işaret etmek istercesine; "Sokrates'in ilk katili" ifadelerini kullanacaktır.

Yuttuğu beş kese altını kusturdıkları zaman

Benim yüreğimi sevinç kaplamıştı. (Aristoph. Akh: 5-7)

Yukarıdaki satırlarla Aristophanes'in anımsatmaya çalıştığı olay, Kleon'un Atina'ya bağlı olan müttefik adaların, barış zamanında Atina'ya ödedikleri vergilerin (*tribute*), düşürülmesi karşılığında Kleon'a 5 *talent* tutarında para teklif ettikleri ve Kleon'un da bunu kabul ettiğine dair ortalıkta dolaşan iddialardır (Dorey, 1956: 134). Oyunda bahsi geçen iddiaları, kendisine yapılmış ciddi bir hakaret olarak değerlendiren Kleon da, Aristophanes'e dava açmış ve sonunda davaya kazanmıştır. Aristophanes davayı kaybetmiş olmasından büyük üzüntü duyduğunu ve ciddi bir şekilde etkilendiğini de oyunda şu sözlerle ifade eder:

Geçen yılki komedyam nedeniyle

Kleon'un ellerine düşmüştüm

Konsey'in önüne götürüp beni,

Etmediği iftirayı bırakmamıştı

Süründürdü, sövüp saydırdı,

Attığı çamurların altında

Yok oluyordum az kalsın...(Aristoph. Akh: 378-382)

Aristophanes'in Kleon'a sataştığı tek oyun şüphesiz bu değildir; yine özellikle *Eşek Arıları* oyununda Aristophanes Kleon'un yozlaşmış bir politikacı olduğunu ve gücünü, müttefiklere ve ünlü Atinalılara şantaj yaparak kazandığı paralardan ve kamu fonlarından elde ettiğini iddia etmiştir (Dorey, 1956: 134). Oyunun başkahramanı "Philo-kleon", yani "Kleon'u seven kişi" adındaki yaşlı adam, aslında "Kleon" dönemine ait tüm problemleri abartılı bir şekilde temsil eden ilginç bir tiplere olarak karşımıza çıkar. Hayatını mahkemelerde jüri üyeliği yaparak kazanan Philokleon karakteri, Kleon döneminde Atina yargıçlarının yetkilerini nasıl da hoyratça ve sadece kişisel ilişkileri gözeterek kullandıklarını yansıtmaya çalışan abartılı bir karakterdir. Oyunda yargıçların sahip oldukları güç, aşağıdaki pasajda ayrıntılarıyla gözler önüne serilir:

İyi bir kavalcı beraat etmek istiyorsa

Bunun bedelini nezaketiyle ödemeli ve

Biz yargıçlar mahkemeye çıktığımızda

Kavaliyle katılmak zorundadır.

Diyelim ki zengin bir baba öldü,

Ölürken de biricik kızına bir arkadaşını koca seçti.

Biz adamın vasiyetini bir kenara atar,

Kızı bize yaranmasını bilene veririz.

Kimseye hesap da vermeyiz az şey mi bu? (Aristoph. Sph: 581-590)

Aslına bakılırsa Aristophanes, Kleon dönemi mahkemelerinin yasaya uygun kararlar vermemiş olmasından şikâyetçi olan tek kişi de değildir. Sokrates'in sadık öğrencisi Ksenophon da benzer bir durumdan yakındır. Ona göre birisi mahkemeye verildiğinde, genelde duruşma sırasında yargıçlardan lütuf isteme, yaltaklanma, yasaya aykırı olabilecek isteklerde bulunma gibi çeşitli davranışlar sergileyebileceğini ve çoğunlukla da yargıçların buna fazlasıyla müsamaha gösterdiğini dile getirir. Söz gelimi Ksenophon, Sokrates'in yargılandığı davada mahkûmiyet kararı çıkmış olmasını da, Sokrates'in yargıçların kararlarını etkileyebilecek bu tarz subjektif davranışların hiçbirine tenezzül etmemiş olmasına bağlar²⁰. Ksenophon'un Atina mahkemesi hakkındaki gözlemlerinden hareketle, Sokrates'in çok da adil ve şeffaf bir yargı sistemi tarafından mahkûm edilmediği düşünülebilir. Netice itibarıyla Aristophanes ya da Ksenophon gibi farklı perspektifler tarafından dile getirilmiş olsa da, Atina demokrasisinin kırılma döneminin çeşitli kesimlerince belirgin bir şekilde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Aynı oyunda, abartılı bir şekilde ele alınmış olsa da, farklı tartışmalar da gündeme getirilir. Örneğin oyunda Philokleon karakterinin yargıçlık görevini yerine getirmek konusundaki tutkusu öylesine bağımlılık yaratıcı bir unsur olarak ele alınmıştır ki, Aristophanes'in gözünde bu tutku olsa olsa ancak kumar veya alkolizm gibi insanı ele geçiren diğer kötü alışkanlıklarla mukayese edilebilir (Smith, 1992: 85):

...Amynias... Kumar delisiymiş... Bak bak Sosias da "şarap" delisi... Sana adamın tutulduğu hastalığı anlatacağım, adam yargıçlık hastalığına tutulmuş, delisi olmuş bu işin. Tek düşüncesi adam yargılamak... [Ayrıca] oy vermekle öylesine bozmuş ki kafayı ki adam, gece yatağından fırlayıp oy kupası arıyor karanlıkta... Bir sabah horozu güneş battıktan sonra öttü diye mahkemeye verdi hayvanı. Horoz sanıklardan rüşvet almış da bu nedenle geç ötmüş; sırf bizimki duruşmaya zamanında gelmesin diye... Bu belalı adamın adı Philokleon. (Aristoph. Sph: 90-105)

Görüldüğü gibi Aristophanes, yargıçlık görevinin Atina'da adaleti tesis etmek yerine, güç istencinin bir aracı haline geldiği mesajını vermeye çalışmaktadır.

Aristophanes'in Kleon konusundaki eleştirileri, tıpkı Perikles'e yöneltilmiş olanlar gibi, yurttaşlık hakları için ödenen ücretler konusunda da kendisini gösterir. Perikles zamanında mahkemelerde görev yapan yargıçlara ödenen ücret sadece 1 "obol"ken; Kleon bu ücreti 3 obol'a kadar çıkarınca, yargıçlık kamusal ortaklığa katkı sağlamak isteyenlerin gönüllü bir hizmeti olarak

²⁰ Ksenophon'a göre Sokrates yargıçlardan bu şekilde bir lütuf talebinde bulunsaydı; kesinlikle serbest bırakılacaktı, bkz. (Ksen. Mem: IV.IV.4). Belki sırf bu sebeple ünlü düşünür Aristoteles bile, Sokrates'in "Atinalıların önünde Atinalıları övmek zor bir şey değil" (Aristotle. Ret: 1367b.8) sözüne atıfta bulunup; Sokrates'in yargılanırken bile bu tarz övgülere teşebbüs etmediğini üstü örtük bir şekilde dile getirmeye çalışmış olabilir.

algılanmak yerine; giderek kazanç sağlamaya yönelik bir etkinlik halini almıştır (Erhat, 1956: 68). Perikles döneminde kamu hizmetleri karşılığında ücret ödenmesi uygulaması zaten zamanla bir tür “işsizlik parası” niteliğine bürünmüş ve yurttaşlar politik haklarını, devletin kendilerini hiç çalışmadan beslemeleri için bir fırsat olarak yorumlamaya başlamışlardı (Sina, 2011: 74,75). Aristophanes, Kleon döneminde yargıçlığın gönüllülük esasından daha da uzaklaşarak artık iyice kazanç sağlamaya yönelik bir meslek haline dönüştüğünü dile getirir ve bundan duyduğu rahatsızlığı, *Eşekarları* oyununda fantastik bir biçimde işler²¹. Oyun, adından da anlaşılacağı üzere, devlet eliyle resmi parazitlerin²² beslenmesinden duyulan şikâyetlerle doludur. Dahası yargıçlık mesleğinin tüm yurttaşlara tanınan medeni bir hak olmanın ötesine geçip, karşılığında para kazanılan bir uğraş halini alması eleştirilir:

Philokleon: *Yargıçlık ücretimi cüzdanıma koyup*

Eve geldiğim zaman...

Karım kızım ne tatlı karşılar beni.

Onun bunun gözüne bakmak zorunda kalmam

Yiyecek versinler diye bana...

Bdelykleon: *Katıksız kölelik değil de nedir bu seninki?*

Bu adamların payına para kazanmak ve

Yüksek dereceli memuriyetler düşerken;

Sen aldığım üç kuruşa [obola] razı oluyorsun. (Aristoph. Sph: 605-15, 680-84)

Aristophanes söz konusu olduğunda göze çarpan ilgi çekici diğer bir nokta da, Aristophanes’in en başta Kleon olmak üzere birçok politikacıyı oyunlarında anarken, onlara doğrudan adlarıyla seslenmek yerine; “deri satıcısı”, “ayakkabı tamircisi”, “çömlekçi”, “sığır tüccarı” ve “lir satıcısı” gibi takma adlarla hitap etmiş olmasıdır (Ste. Croix, 2013: 367). Aristophanes’in politikacıları bu şekilde alaya alırken neyi amaçlamış olduğu da ilginç bir soru olarak ortaya konulabilir. Bu soru, Antikçağda ticaretle kişisel olarak uğraşan kişilerin, meslekleri ve yaşam biçimleri nedeniyle soylu sınıf içerisinde kabul edilmedikleri bilgisiyle daha da anlam kazanır. Hatırlanacağı üzere Aristoteles iyi anayasalara sahip devletlerden bahsederken; polis’in kendilerine kazandırdığı politik hakları kullanabilmek için yurttaşların fazladan zamanları olmaları gerektiğinin altını önemle

²¹ Hatırlanacağı üzere Atina’daki yargı mekanizması profesyonel bir şekilde işlemiyor, normalde yaklaşık altı bin yurttaş içerisinde gönüllü olanlar jüri listesinden kura yoluyla rastgele seçilerek davalara yargıç olarak atanıyorlardı. Bu sistem sayesinde kazanılan ücretler, yaşlı ve aşırı yoksul Atina sakinleri için şüphesiz memnuniyet vericiydi (Finley, 1973: 78-79,80). Jüri üyelerinin almış olduğu ücret karşısındaki tavır, Aristophanes’in demokrasi rejimine ilişkin politik tavrının olumlu olmadığını göstermesi açısından da önemlidir (Ste Croix, 1996: 52).

²² Bazı yorumlara göre, yargıçlar kararlarını balmumu tabletlerin üzerine sivri uçlu kalemlerle yazdıkları için “eşekarları”na benzetilmektedirler. Bkz. (Çelgin, 1990: 110).

çizmiştir (Aristot. *Pol*: 1328b.49) Yani "boş vakit" (*schole*) sahibi olmayan insanların iyi ve yetkin bir yurttaş haline gelebilmesi ve medeni bir varoluşa sahip olmaları politik elitlere göre pek de olası değildir (Ste. Croix, 2013: 239). Sırf bu yüzden Aristoteles'e göre köle, çiftçi ve *métoikos*'lar yurttaş statüsü içerisinde değerlendirilmezler; çünkü onların boş vakitleri yoktur.²³ Boş vakit, mülkiyet sahibi soylu sınıfların yaşam biçimine özgü bir ayrıcalık olduğu için, yaşamını herhangi bir sanata, o sanatı icra edip ondan para kazananlar kadar vakit harcamak hoş karşılanmamaktadır. Öte yandan Antik çağda toprak sahibi olduğu için değil de; insanlarla mal alış-verişi yaparak zenginleşen ve kimi zaman komedi şairleri tarafından "kaba tüccarlar" diye eleştirilen bir grup "yeni insan" (*tekhnitai*) da, zamanla politik arenada yer almaya başlamıştır. Bu zengin tüccarlar, genellikle mücadele halinde oldukları toprak sahibi üst sınıfları desteklemek yerine; genellikle alt sınıflar lehine demokrasi rejiminin yanında yer almışlardır (Ste. Croix, 2013: 367). Dolayısıyla Aristophanes'in Kleon'a ilişkin kullandığı "deri satıcısı", "bayağı tabakçı", "debbag" gibi küçümseyici ifadelerini değerlendirirken, esasen onun üst sınıfa mensup seçkin bir Atina yurttaşının gözüyle, ticaret yoluyla zenginleşen yeni insan tipolojisini nasıl değerlendirdiğini gözlemek de mümkündür.

Sonuç

Atina kent devletinin *Lenaea* ve *Büyük Dionysia* gibi dini ve geleneksel festivallerinde gösterime giren komedyalarında politik ve sosyal problemleri hicveden Aristophanes, demokratik rejimin pratik sorunlarının en hararetli muhaliflerinden birisi olmuştur. Aristophanes'in bu özgün karakteri, demokrasi tecrübesinin temellerinin atıldığı Atina'da rejimin içtenlikle paylaşmış olduğu kamusal ortaklık ve sorumluluk idealinin tam aksine; birtakım kişisel hırs ve aşırılıkların devleti nasıl yozlaştırabileceğini gözler önüne sermiştir. Aristophanes, iki Yunan kent devletinin M.Ö. 431-404 tarihleri arasında yaklaşık yirmi yedi yıl sürecek olan yıkıcı savaş sonucunda nasıl derin bir yara aldığını çok çarpıcı ve ilham verici bir şekilde dile getirmiştir. Aristophanes oyunlarında Perikles ve Kleon gibi politik önderleri suçlayarak onları savaşın çıkışının temel muhatapları olarak işaret etmiş ve "sofist" olarak adlandırdığı Sokrates gibi düşünürleri de politik istikrarsızlığa neden olmakla suçlamıştır.

Bu çalışmada, Aristophanes'in özelde Perikles, Sokrates ve Kleon'a olan farklı yaklaşımına, genelde ise Atina politik dünyasına yönelik eleştirilerine dikkat çekilerek, bunların nedenleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Buna göre Aristophanes'in yurttaşlık haklarının siyasal eşitlik anlayışının bir sonucu

²³ Muhtemelen Makedonya Kralı Philip de, ustalıkla lir çalarken gördüğü oğlu [Büyük] İskender'i, sırf bu nedenden ötürü azarlamıştır. Plutarkhos'a göre İskender'in lir çalarken telleri güzel çekmesi karşısında babası öfkeyle ona dönüp: "bir kral ya da prens için yalnızca başkalarının yaptığı müziği dinleyecek kadar "boş zaman" bulmak yeterlidir" (Plut. *Per. & Fab.*, I.XLVII) diye bağırabilmiştir. Bu anlatıdan hareketle, Kral Philip'in gelecekte kendi yerini alacak oğlu İskender'in bir sanata, o sanatı icra edip ondan para kazananlar kadar vakit harcamasını hoş karşılamamış olduğu düşünülebilir.

olarak tüm toplumsal gruplarca doğrudan kullanımına ilişkin şüpheli bir tavrı paylaşmıştır. Bu tavrı şüphesiz onun sadece üst sınıfa mensup bir şair olmasıyla açıklanamaz. Aristophanes aynı zamanda, yurttaşlık haklarının politik demagoglarca çarpıtılıp, bağlamından koparılması ve kamusal ortaklık fikri yerine; kişisel çıkarlara hizmet etmesinden de büyük olasılıkla bir endişe duymuştur. Bu yönüyle Aristophanes Atina demokratik rejiminin pratik yansımaları karşısında güçlü bir eleştirmen olarak da değerlendirilebilir. Ancak oyunlarında ele aldığı şekliyle, özelde Perikles, Sokrates ve Kleon gibi kişilere olan karşıt pozisyonu, her ne kadar ustaca yazılmış bir dil ve ironi ile desteklenmiş olsa da, nesnellikten bir hayli uzak, tek yönlü, kişisel, abartılı ve oldukça fantastik bir izlenim uyandırmaktadır. Peloponnesos Savaşı'nı, Yunan kent devletleri arasındaki liderlik mücadelesiyle açıklamak yerine; sadece Aspasia üzerinden okumak; reel politik gerçekliğe ikame olarak fantastik bir kurguyu ya da olanaksız sunmak olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz Aristophanes'in edebi gücü de bu alegorik sanatları ustaca kullanmasından ileri gelmekteydi.

Toparlamak gerekirse, Aristophanes'in oyunlarında Atina rejimine yönelik sergilediği şüpheli tavrı ve hicvettiği kişilere yönelik anlayışı özgün bir perspektif sunmaktadır. Öte yandan söz konusu bu perspektifin Perikles, Sokrates ve Kleon gibi gerçek kişileri tam ve nesnel bir şekilde yansıtmayı yansıtmadığı sorusuna net bir cevap vermeye çalışmak da, benzer şekilde tek yönlü ve ayrıcalıklı bir yoruma itibar etmek anlamına gelecektir.

Kaynakça

Aristoph. *Akh.* (=Aristophanes, *Akherneis*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (1924). *The Acharnians*. (trans. B. B. Rogers), *Aristophanes I* içinde, 6-119, London: Loeb Classical Library.

Aristoph. *Eir.* (=Aristophanes, *Eirene*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (2009). *Barış*. (çev. Y. Onay), İstanbul: Mitos-Boyut.

Aristoph. *Nub.* (=Aristophanes, *Nubes*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (2010). *Bulutlar*. (çev. F. Akderin), İstanbul: Mitos Boyut.

Aristoph. *Orn.* (=Aristophanes, *Ornithes*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (2010). *Kuşlar*. (çev. F. Akderin), İstanbul: Mitos Boyut.

Aristoph. *Plut.* (=Aristophanes, *Plutus*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (1924). *The Plutus*, (trans. B. B. Rogers), *Aristophanes III* içinde, 364-468, London: Loeb Classical Library.

Aristoph. *Ran.* (=Aristophanes, *Ranae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (2012). *Kurbağalar*. (çev. A. Selen), İstanbul: Mitos Boyut.

Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik bir Değerlendirmesi

Aristoph. *Sph.* (=Aristophanes, *Sphekes*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOPHANES. (1924). *The Wasps*. (trans. B. B. Rogers), *Aristophanes I* içinde, 408-550, London: Loeb Classical Library.

Aristot. *Ath. Pol.* (=Aristoteles, *Athenaion Politeia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARISTOTLE. (1891). *Constitution of Athens*. (trans. T. J. Dymes), London: Seely and Co. Limited.

Aristot. *Pol.* (=Aristoteles, *Politica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARİSTOTELES. (2015). *Politika*. (çev. F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları.

Aristot. *Rh.* (=Aristoteles, *Rhetorike*). Kullanılan Metin ve Çeviri: ARİSTOTELES. (1995). *Retorik*. (çev. M. Doğan), İstanbul: YKY Yayınları.

Colaiaco, J. A. (2001). *Socrates against Athens, Philosophy on Trial*. New York: Routledge.

Croix, Ste. G. E. M. (1996). *The Political Outlook of Aristophanes*. *Oxford Readings in Aristophanes* içinde, 42-64, New York: Oxford University Press.

Croix, Ste. G. E. M. (2013). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*. (çev. Ç. Sümer), İstanbul: Yordam Yayınları.

Çelgin, G. (1990). *Eski Yunan Edebiyatı*, İstanbul: Remzi.

Demir, M. (2001). Genel Hatlarıyla Atina Demokrasisi ve Liderleri (M.Ö. 600-400). *Arkeoloji ve Sanat*, (103-104), 39-45.

Dorey, T. A. (1956). Aristophanes and Cleon. *Greece & Rome* 3 (2), 132-139.

Erhat, Azra. (1958). *Aristophanes*. İstanbul: Varlık.

Finley, M. I. (1973). *Democracy, Ancient and Modern*. London: Chatto & Windus.

Forrest, W. G. (1963). Aristophanes' Acharnians. *Phoenix*, 17 (1), 1-12.

Güngör, F. Ş. (2018). "Deliliğin Tarihi" Bağlamında Toplumsal Ötekiliğin İnşasına Dair Bir Değerlendirme. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 25 (1), 131-144.

Hdt. (=Herodotos, *Historiae*). Kullanılan Metin ve Çeviri: HERODOTUS. (1989). (*Herodotus IV, Books VIII-IX*. (Trans. A. D. Godley), London: The Loeb Classical Library.

Hose, H. F. (1940). Personalities in Aristophanes. *Greece & Rome*, 9 (26), 88-95.

Ksen. *Mem.* (=Ksenophon, *Memorabilia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: KSENOPHON. (1997). *Sokrates'ten Anılar*. (çev. C. Şentuna), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu,

Lipson, L. (1964). *The Democratic Civilization*. New York: Oxford University Press.

Olson, D. (1991). Dicaeopolis' Motivations in Aristophanes' Acharnians. *The Journal of Hellenic Studies*, 111, 200-203.

- Pl. *Apol.* (=Plato, *Apología*). Kullanılan Metin ve Çeviri: PLATO. (1979). *Apology of Socrates*. (trans. T. G. West), London: Cornell University Press.
- Pl. *Sym.* (= Plato, *Symposion*). Kullanılan Metin ve Çeviri: PLATO. (2008). *The Symposium*. (trans. M. C. Howatson). Cambridge: Cambridge University Press.
- Plut. *Per. & Fab.* (= Plutarkhos, *Perikles & Fabius*). Kullanılan Metin ve Çeviri: PLUTARKHOS. (2011). *Perikles & Fabius*. (çev. M. Mete), İstanbul: İdea Yayınları.
- Plut. *Sol. & Pop.* (=Plutarkhos, *Solon & Poplicola*). Kullanılan Metin ve Çeviri: PLUTARKHOS. (2005). *Solon & Poplicola*. (çev. M. Mete), İstanbul: İdea Yayınları.
- Sina, A. (2011). *Atinalı Perikles, Yaşamı ve Dönemi*. Ankara: Tiydem.
- Smith, N. (1992). Political Activity and Ideal Economics: Two Related Utopian Themes in Aristophanic Comedy. *Utopian Studies*, 3 (1), 84-94.
- Storey, I. (1998). Poets, Politicians and Perverts: Personel Humour in Aristophanes. *Classics Ireland* 5, 85-135.
- Thuk. (=Thukydides). Kullanılan Metin ve Çeviri: THUKYDIDES. (2017). *Peloponnesos Savaşları*. (çev. F. Akderin), İstanbul: Belge Yayınları.
- Tracy, S. V. (2009). Aristophanes and Old comedy, Caricature and Personel Attack. *Pericles: A Sourcebook and Reader* içinde, 96-108, California: University of California Press.
- van Steen, G. (1994). Aspect of Public Performance in Aristophanes' Acharnians. *L'Antiquité Classique* 63, 211-224.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society, an Outline of Interpretive Sociology*, California: University of California Press, 1978.

